

Бачинська М. В. аспірант кафедри педагогіки дошкільної, початкової, середньої і вищої освіти та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

КЛЮЧОВІ ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ НІЛИ ВОЛОШИНОЇ

Проаналізовано науково-методичні положення і практичні рекомендації відомого вітчизняного вченого, методиста, педагога і громадського діяча Н. Й. Волошиної щодо проблеми формування національних ціннісних орієнтирів особистості. Висвітлено її ключові ідеї виховання патріотизму та національної самосвідомості учнівської молоді, майстерне поєднання академічної теорії зі шкільною практикою, чітке розв'язання складних проблем методики викладання. Показано, як учена забезпечувала високий громадський обов'язок – виховувала учнівську молодь в руслі як багатовимірного естетичного, так і національно-патріотичного духу, вкладаючи в них невичерпні морально-духовні, національно-зумовлені, патріотично-спрямовані ціннісні орієнтири. Акцентовано увагу на доцільності та своєчасності формування патріотичних почуттів в умовах сьогодення.

Ключові слова: Ніла Волошина, засоби мистецтва слова, навчальна книга, національна свідомість, національне виховання, патріотичні почуття, самосвідомість особистості, учнівська молодь, формування патріотизму, художня література, ціннісні орієнтири особистості.

Постановка проблеми зумовлена тим, що зміни, які відбулися і надалі відбуваються в політико-ідеологічній орієнтації українського суспільства останнім часом указують на те, що формування національно-патріотичних ціннісних орієнтирів молоді як майбутньої інтелектуальної та культурної еліти України є нині одним із найпріоритетніших завдань як у педагогічній науці, так і в питанні самого державозбереження України. Саме тому проблематика формування національно-патріотичних цінностей особистості є своєчасною і доцільною. Недарма, у державній «Програмі патріотичного виховання», «Концепції національно-патріотичного виховання», «Концепції краєзнавчої освіти та виховання» указується на те, що виховання молоді має бути спрямоване на культурно-духовне відродження українського краю, народу, його традицій, менталітету, створення комплексу заходів із метою виховання патріотичних почуттів громадян України, їхню орієнтацію на формування мотивації до всебічного захисту інтересів Батьківщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування національно-патріотичних цінностей у світоглядній позиції особистості досліджувалися такими видатними вітчизняними філософами і педагогами, як М. Бердяєв, Д. Донцов, В. Зінківський, І. Ільїн, П. Каптерев, П. Новгородцев, М. Пирогов, В. Соловійов, К. Ушинський, П. Юркевич та ін. Теоретичні й методичні засади патріотичного виховання особистості розглядали Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський та ін. Чимало праць із виховання патріотизму присвятили і сучасні науково-педагогічні постаті: І. Бех, В. Вугрич, Н. Волошина, М. Євтух, Т. Закуна, В. Кобилянський, І. Мартинюк, О. Миколюк, А. Пахомова, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, О. Спюпіна, Л. Чупрій та ін. Ученими патріотизм трактувався як суспільний і моральний принцип, тому результат виховання національної самосвідомості, патріотичних почуттів особистості повинен проявлятися у визначеному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, які називаються любов'ю до Батьківщини та її національного надбання.

Підкреслимо, що значущий внесок до концепції національно-патріотичного формування особистості зробила видатна вчена, педагог, методист Ніла Йосипівна Волошина (1940-2010 рр.). Уважаємо за доцільне підкреслити, крім того, що вчена майстерно поєднувала академічну теорію зі шкільною практикою, чітко й витончено розв'язувала складні проблеми методики викладання. Вона забезпечувала також високий громадський обов'язок – виховувала учнівську молодь у руслі як багатовимірною естетичною, так і національно-патріотичною духом, вкладала в них невичерпні морально-духовні, національно-зумовлені, патріотично-спрямовані ціннісні орієнтири, що в нинішніх умовах є надзвичайно важливим явищем. Вище зазначене відповідно й зумовлює актуальність статті.

Мета статті: висвітлити ключові ідеї науково-педагогічних поглядів Ніли Волошиної щодо формування національної самосвідомості й патріотизму особистості школяра.

Виклад основного матеріалу. Уважаємо за доцільне зазначити, що вчена-педагог відмічала, що нібито досить часто серед українців можна знайти здивування над тим, чому на Україні так багато покрутів, манкуртів? Чому так мало національно свідомих громадян України серед молоді та й серед людей старшого віку? Вона була переконана, що причин цьому багато, тому їх треба шукати в історії нашого народу. Адже так склалася вже доля нашої України, що протягом віків вона була гноблена, принижена, зневажена. Називали нас, відмічала вчена, то «хлопами», то «хохлами», а ті, хто насмівся захищати свою націю, свій народ, іменувалися як «буржуазні націоналісти» й винишувалися духовно і фізично. Малоросія входила до Російської імперії, УРСР – до радянської. Учена наголошувала, що імперії заступали одна одну, але залишалося стійке ставлення до українського народу як такого, що не має власної мови: так, якесь наріччя, а якщо це мова, то вона давно вже не перспективна. Ця установка, була переконана Ніла Волошина, століттями спотворювала ментальність українців, нові покоління яких утрачали здатність діяти, мислити, сприймати й відчувати світ як справжні патріоти, свідомі представники своєї нації, любимого краю, країни, України [1, с. 5]. Заборона української мови царатом, закриття шкіл з українською мовою навчання в УРСР – це свідоме зниження культурного рівня української нації, і, як наслідок, – знищення національно-патріотичних ціннісних орієнтирів нашого народу.

Учена була переконана, що в тоталітарній державі все робилося для того, щоб українці самі топтали свої святині, зневажали національну мову, свою націю, забували свою історію [1, с. 5–6]. Таке ганебне зречення всього, що мало національні ознаки, вело до патріотичної руйнації особистості, до національного самознищення. Педагог акцентувала увагу, що антинаціональний режим убік українців поступово насаджував комплекс «національної меншовартості». Усе робилося для того, щоб відірвати значну частину українців від національного ґрунту, перевести їх на антиукраїнські позиції. І наслідки цього, уважала Ніла Волошина, можна було би і помітити навіть у такі часи, коли територія нашої країни отримала статус незалежної держави. Адже й у наші часи в окремих частинах України є немало громадян, які соромляться розмовляти українською мовою, зневажають свою націю, свій народ, своїх українських пращурів, нехтують свою культуру, уважаючи її недосконалою, третьорядною. Імперські умови, у яких перебувала Україна впродовж багатьох століть, привели до браку в українській ментальності національно-патріотичних рис характеру. Такі риси необхідно неодмінно відтворювати, виховувати, розвивати та поглиблювати у свідомості українців, особливо в молодих нащадків української держави [там само, с. 6].

Зауважимо, що в навчально-методичному посібнику «Ми є. Були. І будемо Ми! Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури»

науковим редактором якого була Ніла Волошина, проаналізовано генезу проблеми виховання молодого покоління в національно-патріотичному русі та надано методичні рекомендації вченої щодо формування громадських ціннісних орієнтирів особистості засобами художньої літератури. Саме художню літературу вчена вважала одним із тих видів мистецтва, що по праву можна найменувати засобом найпопулярнішим і найдоступнішим усім. Адже засобами мистецтва, була переконала Ніла Волошина, виховується любов до Батьківщини, повага до її мови, історії, звичаїв і традицій [2, с. 6].

У своїй роботі «Підручникотворення на порозі третього тисячоліття» методист зазначає: окрім того, що навчальна книжка формує молодь, яка орієнтується в сучасному суспільстві, інформаційному просторі, на передньому плані має стояти й виховання національно свідомої, духовно багатой особистості, яка знає національну мову, історію, культуру, літературу. І знає їх без перекручень, без ганебного впливу ідеологічних догм [3, с. 2]. Учена констатувала, що художнє слово по-особливому впливає на учнів, майбутніх громадян України, формує в них національну самосвідомість, позбавляє їх неприємного почуття меншовартості, яке, як уже зазначалося, опанувало розум не одного українця. Н. Волошина стверджувала, що для того, щоб зекономити уроки, на яких вивчається художня творчість, учитель може проводити деякі уроки в формі оглядової лекції, а окремі твори, найважливіші для формування національної свідомості учнів, – опрацьовувати текстуально, щоб донести до серця й розуму молодої особистості «іскру великого вогню», національне самопізнання, від нього – до самовираження, а далі – аж до національного самоутвердження [4, с. 2–3].

Зазначимо, що належну шану при формуванні національної самосвідомості, патріотичних почуттів особистості Ніла Волошина надавала творчості Великого патріота, Великого Кобзаря Т. Шевченкові. Адже його могутнє слово, була переконана вчена, промовляє до нас через віки, нагадує нам, що ми Українці, що ми є народом, а не «племенем». Народом, який у 1991 році остаточно проголосував за незалежність своєї держави, країни, України [1, с. 202]. Творчість Кобзаря була і є тією могутньою спадщиною, яка міцно утверджує національну свідомість та розкриває дух патріотизму в людей, які належать як до великих, так і до малих націй. Досліджуючи творчість письменника, Ніла Волошина відмічала, що листування поета і його художні твори засвідчують те, що Шевченка неабияк турбували суспільно-політичні події тогочасного життя і далекого минулого. Його турбувала вітчизняна історія – історія його народу. Крім того, учена зазначала, що символом України в його творчих наробках частіше за все виступала мати-покритка, підманена та обдурена «москалем», що кидає сина – сучасне Шевченкове покоління, яке, переповнившись духом патріотизму, має помститися за свою матір, за свою державу [1, с. 208]. Особливістю творчості Шевченка, уважала Ніла Волошина, є те, що його національно-патріотична ідея творів, і самі твори вже давно набули навіть інтернаціонального значення. Вони покликані на те, щоб не лише виховувати патріотичні почуття в українському народі, але й інших народах [1, с. 215].

Наголосимо, що значний вплив на формування національно-патріотичної свідомості учнівської молоді, уважала Ніла Волошина, має життєвий і творчий шлях Івана Багряного. Вона вважала його людиною-носієм високої національної самосвідомості, відданим патріотом України, що перед цілим світом ствердив свою віру в непоборність і вічність свого народу [5, с. 78]. Ніла Волошина відзначала, що Іван Багряний піклувався про те, щоб організація української молоді виховувала молодь у демократичному дусі, вишколювала національно свідомих, політично й усебічно розвинених, високоморальних і активних громадян. Він завжди

оптимістично вірив у те, що в Україні настануть кращі часи: «Колись же будуть люди людьми! На обрії запалить хтось маяк...» [1, с. 150]. Зауважимо, наскільки актуальні ці слова в умовах сьогодення. Підкреслимо, що велике значення для виховання патріотизму, уважала педагог, є стаття Івана Багряного з книги «Публіцистика» «Молодь Великої України і наші завдання», яка написана для того, аби допомогти сучасній молоді позбутися почуття меншовартості й неповноцінності, повірити в себе, у свою силу, свою українську державу. Слід зазначити, що при цьому всьому він поєднував національну ідею з ідеями демократії й соціальної справедливості, які вважав за необхідне [6, с. 5]. Зауважимо, що ідеєю виховання любові до свого народу, рідної землі, до України просякнутий, на погляд Ніли Волошиної, пригодницький роман Івана Багряного «Тигролови». Тому надаючи методичні рекомендації щодо аналізу твору вчителями й учнями загальноосвітніх навчальних закладів на уроках української літератури, одним із основних проблемних питань роману вважала таке: «Ми – українці, всюди українці». Н. Волошина була переконана, що на основі вивчення родинних народних традицій і звичаїв поведінки сім'ї Сірків, ставленні їх до завзятого українського борця за національну правду Григорія Многогрішного в учнівській молоді можна продуктивно формувати почуття патріотизму та національної гідності, пробуджувати національну самосвідомість [1, с. 161–162]. Досліджуючи творчі нароби Івана Багряного, Ніла Волошина відмічала, що носіями національно-патріотичних ідей у країні письменник уважав не касту, не клас, а сам український народ. Його заповітною мрією було об'єднання населення України в єдину українську спільноту.

На завершення роботи над творчістю письменника-патріота України Івана Багряного, Ніла Волошина рекомендувала педагогам опрацювати зі старшокласниками памфлет письменника «Чому я не хочу повертатись в СРСР?». У ньому автор пояснював, що Вітчизна Україна сниться йому щоночі, але вертатись він на ту «родину» не хоче до того часу, поки кривава більшовицька система не буде знищена, і до того часу, поки «нам, українському народові, не буде повернене право на свободу і незалежність в ім'я християнської правди і моралі» [1, с. 169]. Тому вчена-методист «повертала» письменника-патріота на Україну його творами, його вірою в незалежність і України й її народ, незнищенну могутню націю, що «сама кує й буде кувати свою долю». Глибоко патріотичні слова уривку з поеми автора «Мечоносці» «*Ми є. Були. І будем Ми! Й Вітчизна наша з нами!*» Ніла Волошина пронесла не лише крізь свою наукову-педагогічну спадщину, але й через усе своє життя!

Педагог наголошувала на тому, що саме художня література відіграє роль того цілющого джерела, яке формує національний інтелект учнів. Національний інтелект, зазначала вона, формується на ґрунті самосвідомості нації і служить інтересам народу та держави. Не випадково велике значення при вихованні патріотизму має аналіз і вивчення фольклору, – праснови національного письменства, бо рідна мова, фольклор – це своєрідний генетичний код етносу [7, с. 2].

Методист заявляла, що зміст і структура навчальних програм з літератури самі по собі спрямовані на те, щоб допомогти вчителю-словеснику виховувати молоде покоління на національних і загальнолюдських засадах, що відтворені в художній літературі. Складаючи програми і підручники з української літератури, Ніла Йосипівна з колегами дбала, аби вони поповнювалися тими творами, що дають «благодатний матеріал» для формування національних і загальнолюдських цінностей [7, с. 3].

Наголосимо, педагог зазначала, що автори підручників мають дотримуватися освітнього стандарту знань і спрямовувати їх зміст, структуру і методичний апарат на формування національної самосвідомості майбутнього громадянина України [3, с. 3].

Учена підкреслювала, що засобами художнього слова педагоги мають виховувати сильний, вольовий характер особистості школяра, який зможе жити і працювати в демократичному суспільстві, якому буде чужим таке почуття, як меншовартість, який матиме високі патріотичні почуття, і ніколи не зрадить національні інтереси держави, зможе представити її в суспільстві на різних рівнях [4, с. 2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вище сказане, підкреслимо, Ніла Йосипівна вважала, що використання можливостей літератури є одним із найдієвіших засобів формування національно-патріотичних цінностей молоді особистості. Крім того, що вивчення літератури у школі передбачає реалізацію навчальних завдань, вона спрямована ще й головним чином на те, аби через утвердження естетичної функції мистецтва, увиразнювати високу національну ідею, формувати національну самосвідомість, почуття сучасного патріота України, який спроможний гідно представляти себе і свій національний народ у світовій цивілізації. Перспективним при вивченні життєписів і творчої спадщини видатних українських письменників, борців за національну правду, стверджувала вчена, є те, що учні матимуть змогу побачити здібний образ українця, і це, у свою чергу, стимулюватиме їх до самовиховання національної гідності та готовності захищати рідну землю.

Список використаної літератури

1. Ми є. Були. І будем Ми! Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури : навч.-метод. посібник / за ред. Н. Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2003. – 216 с.
2. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посібник / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура, О. А. Гальонка [та ін.]; ред. Н. Й. Волошина. – К. : Ленвіт, 2002. – С. 6, 339.
3. Волошина Н. Й. Підручникотворення на порозі третього тисячоліття / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 3. – С. 2–4.
4. Волошина Н. Й. Якість освіти і перспективні педагогічні технології / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 9. – С. 2–3.
5. Педагогічна наука : пошуки, здобутки, завдання : матеріали звітної наукової конференції, (Київ, 22-24 квітня 1997 р.) / Інститут педагогіки АПН України. – К. : Педагогічна думка, 1997. – С. 78–79.
6. Волошина Н. Й. Іван Багряний / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2007. – № 3. – С. 2–5.
7. Волошина Н. Й. Українська література напередодні реформування освіти / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2000. – № 4. – С. 2–4.
8. Волошина Н. Й. Критерії оцінювання і система обліку знань, умінь і навичок школярів / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 9. – С. 43–45
9. Волошина Н. Й. Наочні посібники і засоби їх демонстрування / Н. Й. Волошина, С. О. Жила // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 6. – С. 45–48.
10. Волошина Н. Й. Шляхи аналізу художніх творів і вимоги до нього / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 6. – С. 2–5.

References

1. We there is. There were. And shall We! (2003). Upbringing the national consciousness pupils facility of the artistic literature : scientifically-methodical allowance / under ред. N. Y. Voloshinoy. Kiev, 216 (in Ukr.)
2. The Scientific bases of the methods of the literature. (2002). Scientifically-methodical allowance / under ред. N. Y. Voloshinoy. Kiev, 6, 339 (in Ukr.)
3. Voloshina, N. Y. (2006). Creation textbook on threshold of the third millennium. Ukrainian literature in general school (Ukrainskiy literaturniy jurnal), 3, 2-4 (in Ukr.)
4. Voloshina, N. Y. (2006). Quality of the formation and perspective pedagogical technologies. Ukrainian literature in general school (Ukrainskiy literaturniy jurnal), 9, 2-3 (in Ukr.)
5. The pedagogical science : quest, fulfillment, tasks : material report to scientific conference, (the Kiev, April 22-24 1997) / Institute pedagogic APS Ukraine, Kiev, Pedagogical thought, 1997, 78-79 (in Ukr.)
6. Voloshina, N. Y. (2007). Ivan Bagryaniy. Ukrainian literature in general school (Ukrainskiy literaturniy jurnal), 3, 2-5 (in Ukr.)
7. Voloshina, N. Y. (2000). Ukrainian literature on the eve reform formation. Ukrainian literature in general school (Ukrainskiy literaturniy jurnal), 4, 2-4 (in Ukr.)

8. Voloshina, N. Y. (2003). Criteria estimation and system of the account of the knowledge's, skills and skill schoolboy. Ukrainian literature in general school (Ukrainskiy literaturniy jurnal), 9, 43-45 (in Ukr.)
9. Voloshina, N. Y. & Jila S.O. (2003). Visual aids and facility to their demonstrations. Ukrainian literature in general school (Ukrainskiy literaturniy jurnal), 6, 45-48 (in Ukr.)
10. Voloshina, N. Y. & Bandura O. M. (2003). Ways of the analysis of the artistic product and requirements to him Ukrainian literature in general school (Ukrainskiy literaturniy jurnal), 6, 2-5 (in Ukr.)

*Одержано редакцією 04.06.2015
Прийнято до публікації 11.06.2015*

Abstract. Bachynska M. V. The key ideas of national values formation in educational views of Nila Voloshyna.

Introduction. Scientific and methodological positions and practical recommendations of the well known domestic scientist, teacher and publicman N. Y. Voloshyn is analysed as to the problem of formation of national values of personality. It is highlighted key ideas of patriotism education and national consciousness of students' youth, skilful combination of academic theory with school practice, clear decision of teaching method problems. Attention is accented on expedience and timeliness of patriotic senses formation in the conditions of modern society.

Purpose. The purpose of the article is to light up key ideas of scientific and pedagogical approaches of Nila Voloshyn as to the formation of national consciousness and patriotism of pupil's personality.

Methods. Descriptive and biographic methods are used for scientific and pedagogical research.

Results. The genesis of the problem of young generation education is analysed in national and patriotism motion and methodological recommendations as to the formation of public values orientations of personality by means of artistic literature are given. Exactly the artistic literature the scholar considered to be one of those types of art that it is legally possible to name as a mean of the most accessible at all. In fact by means of art, love to Motherland, respect to its language, history, traditions are educated. It is marked that artistic literature acts part of healthful source which forms the national intellect of students. National intellect, formed on soil of nation consciousness and serves of people interests and state.

The key ideas of patriotism education and national identity of students are highlighted. Attention is focused on the appropriateness and timeliness formation of patriotism in conditions of modern society. The authors of textbooks must adhere the educational standard of knowledge and send its content and structure on formation of national consciousness of future Ukrainian citizen.

The study of literature at school foresees the realization of educational tasks, it is directed on claiming of aesthetical function of art, to underline a high national idea, to form national consciousness, sense of modern patriot of Ukraine, which is able deservingly to present itself and nation in world civilization.

Perspective at the study of biographies and creative inheritance of the greatest Ukrainian writers, fighters for a national truth there is that students will be in a position to see capable appearance of Ukrainian, and it will stimulate them to the self-education of national dignity and willingness to protect motherland.

It is highlighted that by means of artistic word teachers must educate strong, volitional character of pupil personality, which will be able to live and work in democratic society, which will feed high patriotic senses, and never will change national interests of the state, able to present it in society on different levels.

Originality. Methodological requirements to the use of national-patriotic and moral upbringing the young generation in modern condition are shown.

Conclusion. It is shown that the studying of biography and creative heritage of the prominent Ukrainian writer and fighter for national truth, pupils will be able to see the general image of Ukraine, and this, in turn, will stimulate them to self-education of national values and readiness to protect the motherland.

Keywords: *Nila Voloshina, means of word art, educational book, national consciousness, national education, patriotic senses, consciousness of personality, students' youth, formation of patriotism, artistic literature, values orientation of personality.*